

Віталій Мікеладзе

ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СОЮЗНИКІВ США ЩОДО РОЗВ'ЯЗАННЯ КАРИБСЬКОЇ КРИЗИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

У статті аналізується висвітлення політики європейських країн-союзників США щодо врегулювання Карибської кризи у вітчизняній, радянській, сучасній російській, західноєвропейській та американській історіографії. Визначаються основні етапи становлення, коло досліджуваних проблем та ступінь наукової розробки даної теми в історіографії зазначених країн.

Ключові слова: *Карибська криза, історіографія, Кеннеді, Хрущов, США, СРСР, європейські союзники, джерела, архів.*

Холодна війна є унікальним явищем у світовій історії, яке постало як прямий наслідок Другої світової війни. Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин породила феномен — біполярний поділ світу — глобальне ідеологічне, політичне, військове, науково-технічне, економічне та культурне протистояння двох наддержав — СРСР та США. Вже поява самого терміну «наддержава» свідчить про унікальність цього явища, адже ще ніколи до цього дві наймогутніші держави не були настільки недосяжними для решти країн, перш за все, у військово-політичній сфері. Цей фактор і визначав суть біполярної світової системи міжнародних відносин. Антагоністичний характер ідеологічних складових політичних та економічних систем США та СРСР змушували менші держави приєднуватися або до перших, або до других — відповідно до їхніх стратегічних інтересів та цінностей (лише пізніше оформився так званий «рух неприєднання», котрий, однак, не мав серйозного впливу на розвиток міжнародних відносин). Це, власне, зумовило формування двох військово-політичних блоків, очолюваних наддержавами — Організації Північноатлантичного альянсу (НАТО), створеної в 1949 р. на чолі із США, та Організації Варшавського договору (ОВД), створеної в 1955 р. на чолі з СРСР.

Організація Північноатлантичного альянсу стала оплотом військової могутності США і об'єднувала практично всіх європейських союзників Сполучених Штатів: Бельгію, Велику Британію, Данію, Ісландію, Італію, Люксембург, Нідерланди, Норвегію, Португалію та Францію. У 50-х роках до альянсу приєдналися Туреччина, Греція і ФРН. Серед держав, котрі активно підтримували зовнішньополітичний курс Америки в кон-

тексті біполярного глобального протистояння і водночас не входили до НАТО, були Іспанія та Ірландія. Щодо Швеції та Швейцарії, які, хоч і мали західні політичні, економічні і культурні цінності, але, тим не менш, суворо дотримувалися традиційної для них політики нейтралітету. Схожою була ситуація в Австрії і Фінляндії, але в даному випадку нейтралітет і, взагалі, практично неучасть у міжнародних відносинах, їм були нав'язані післявоєнними мирними угодами з країнами антигітлерівської коаліції, котрі були компромісом між Заходом та СРСР. (Після розпаду Радянського Союзу, коли дані угоди втратили чинність, і Австрія, і Фінляндія вступили до ЄС у 1995 р.).

Виняткове значення європейських країн для Сполучених Штатів полягало в тому, що вони, враховуючи їхню залежність від американської «ядерної парасольки» і ціннісну та ментальну близькість із США, були досить надійними союзниками в протистоянні СРСР на Європейському театрі Холодної війни.

Очевидною ця важливість стала під час Карибської кризи 1962 р., яка впритул наблизила світ до розгортання ядерної війни. Незважаючи на те, що епіцентром подій був острів Куба, а головними учасниками — СРСР та США, роль європейських союзників США в цих подіях була надзвичайно важливою. Вони перебували в безпосередній близькості до СРСР та країн комуністичного табору, тому повинні були діяти надзвичайно обережно і, разом з тим, намагатися чинити опір радянській загрозі в Європі. Варто зазначити, що під час надзвичайно гострої Карибської кризи, як, власне, і протягом усієї Холодної війни, Європа залишалася одним із найстабільніших у світі регіонів. Чимала заслуга в цьому належить саме вдалій політиці західноєвропейських держав, успіх якої, попри приналежність їх до Західного табору, полягала у вдалому лавіюванні між США та СРСР, головними учасниками кризи. Цей факт зумовлює важливість та актуальність дослідження даної проблеми, що і знайшло своє відображення в світовій історичній науці.

Висвітлення даної проблеми в радянській історіографії обмежується загальними працями з історії Карибської кризи. Втім, навіть ці праці не можна назвати об'єктивними науково-історичними дослідженнями через надмірну, навіть за радянськими мірками, заідеологізованість, яка пояснюється стратегічною важливістю, мабуть, найгострішої для СРСР кризи за весь період протистояння із США.

Радянська історіографія 60-х років ХХ століття була в значній своїй мірі єдиною, являючи собою «моноліт» концепцій і оцінок. Протягом 60-х рр. ХХ ст. радянські дослідники цієї проблеми були зайняті пошуками «винуватця» кризи і займали, як правило, «офіційні позиції», звинувачуючи американців та їх західноєвропейських союзників у розв'язуванні Карибської кризи¹.

У період розрядки (70-ті роки ХХ століття) в радянській історіографії з'явилися більш «гнучкі» праці з історії Карибської кризи, науковою новизною яких, була, зокрема, ідея про втрачені можливості з обох боків. Перш за все, слід відзначити праці радянського вченого, спеціаліста з історії США А. Громико² (сина міністра закордонних справ). Важливими роботами цього періоду були також монографії Б. Дмитрієва, Г. Куманєва, Г. Селезньова, М. Яковлева³.

У першій половині 80-тих років характер праць, присвячених Карибській кризі, дещо зміщується в бік більш ворожого сприйняття США та їх європейських союзників. Це пов'язано з новим витком Холодної війни, спричиненого досить агресивною зовнішньою політикою республіканської адміністрації Р. Рейгана у зв'язку із радянським вторгненням у Афганістан. Характерною особливістю радянської історіографії цього періоду є те, що дослідження причин, перебігу і характеру кризи локалізувалося довкола самої Куби: причиною кризи вважалася перемога революції на Кубі та спроби США повалити «революційний уряд», а сама криза трактувалася як «миролюбна політика СРСР, спрямована на те, щоб захистити молоду соціалістичну державу («Острів Свободи», як її називала радянська пропаганда) від агресивного імперіалістичного хижака». Цим пояснюється непропорційно велика питома вага праць, присвячених дослідженню політики США щодо Куби від початку 1959 р. до середини 1962 р.⁴ Тобто, радянські дослідники зосереджувалися на регіональній проекції кризи, значно менше приділяючи увагу глобальному характеру самого протистояння, його міжнародному політичному контексту і прояву кризи в інших регіонах, зокрема в Європі.

Ситуація змінюється в другій половині 80-х рр., у період перебудови. «Застиглі» штампи та кліше радянської історичної науки поступово змінюються, багато в чому в результаті академічних обговорень тематики Карибської кризи між радянськими та американськими істориками (у зв'язку з цим варто відзначити спільні американо-радянські конференції у Москві (1986 р.) і в Університеті Огайо (1988 р.), присвячені обговоренню причин, основних етапів та наслідків «Холодної війни»). Від однозначної і жорсткої лінії щодо одностороннього звинувачення «Заходу» радянські історики перейшли до аналізу помилок з боку Радянського Союзу. Серед найбільш вагомих досліджень періоду перебудови можна назвати праці С. Чугрова, В. Кобиша, С. Мікояна, К. Плешакова, Н. Яковлевої⁵.

Ще однією рисою радянської історичної літератури є її спорадичність у дослідженні подій жовтня 1962 р. Фрагментарність і нерівномірність радянських досліджень пояснюється обмеженою джерельною базою. Мається на увазі, перш за все, недоступність джерел американського походження. Та й низка радянських документів, безпосередньо пов'яза-

них із доленосними подіями, були засекречені. Радянська історіографія періоду 1960–1980-х була, по суті, лише офіційною позицією радянського керівництва стосовно Карибської кризи.

Підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновок, що питання діяльності й ролі європейських країн — союзників США в розв'язанні Карибської кризи в радянській історіографії практично не досліджувалось. Сюди, певною мірою, можна віднести огляд у загальних працях, присвячених Карибській кризі, західнонімецького чинника, але переважно в контексті Берлінської кризи 1961 р., яка безпосередньо зачіпляла інтереси СРСР, та діяльності Ш. де Голля, котрий був чи не найвагомішою фігурою серед європейських союзників США і намагався налагодити відносини з СРСР.

Висвітлення даної проблеми в сучасній російській історіографії є набагато об'єктивнішим та різноманітнішим. Це пояснюється поліпшенням політичного клімату в країні та розширенням документальної бази, пов'язаним не тільки з лібералізацією суспільно-політичного життя, а й завершенням у 1992 р. 30-річного терміну засекреченості багатьох архівних матеріалів. Дійсно, в 1992–1994 рр. Міністерство закордонних справ РФ відкрило доступ до архівних фондів, що характеризують основні напрямки зовнішньої політики СРСР до середини 1960-х років: секретаріати міністра та його заступників (В. Молотова, А. Вишенського, Я. Малика, М. Литвинова та ін.), деяких департаментів МЗС, відділів ЦК КПРС, секретаріату і Політбюро ЦК КПРС, стенограм пленумів тощо⁶.

Піонером документально обґрунтованого, неупередженого та повною мірою наукового дослідження Карибської кризи є російський історик, академік РАН О. Фурсенко, якого, дійсно, можна вважати першим російським американістом⁷. Найвідомішою його працею, спільною з молодим американським науковцем Т. Нафталі, є «One Hell of a Gamble: Khrushchev, Castro and Kennedy, 1958–1964: The Secret History of the Cuban Missile Crisis», яка побачила світ в 1997 р. У 1999 р. її було перекладено російською мовою. Дане дослідження ґрунтується на широкому колі документів, як радянських, так і американських, причому багато з них вперше було введено в науковий обіг. Авторами було використано джерела з архівів Президента РФ, Центру збереження сучасної документації, Служби зовнішньої розвідки Міністерства оборони та Головного розвідувального управління Генштабу РФ, Міністерства закордонних справ РФ, Дипломатичного архіву в Парижі, Національного архіву США, Архіву національної безпеки США, Бібліотеки Дж. Кеннеді та низки інших архівних установ. Хронологічні рамки праці охоплюють період, починаючи завершальним етапом Кубинської революції (осінь 1958 р.) і завершуючи вбивством американського президента Дж. Кеннеді

22 листопада 1963 р. Проте, в центрі уваги науковців лежить саме гостра фаза кризи — період 16–28 жовтня 1962 р., події якої досліджуються дуже детально. Наукова новизна цієї праці полягає в тому, що дослідники відтворюють детальну хронологію подій та виявляють причини і мотиви прийняття тих чи інших рішень (особливо, це стосується операції «Анадир» і неофіційної комунікації Кеннеді та Хрущова) на основі щойно розсекречених та введених в науковий обіг документів американських і, особливо, радянських архівів⁸.

Однак, Фурсенко і Нафталі, які представляють країни — головні учасниці кризи, концентрують увагу, перш за все, на радянсько-американських відносинах та подіях на Кубі в зазначений період. Питання ролі і місця європейських союзників США у вирішенні кризи розглядається лише дотично до основного предмету дослідження.

Також слід відзначити колективну монографію, підготовлену співробітниками Інституту військової історії Міністерства оборони Російської Федерації на чолі з Б. Путілінін⁹. На основі матеріалів Архіву зовнішньої політики РФ, Архіву Історико-архівного та історико-меморіального центру Генерального штабу Збройних сил РФ, Центрального архіву Міністерства оборони РФ автори досліджують передумови, основні етапи та наслідки кризи. Однак, склад авторського колективу визначає й специфіку праці — зміщення акцентів в бік військового аспекту кризи. Зокрема, значна увага приділяється організації та проведенню операції «Анадир», характеристиці кількісного та якісного складу радянського озброєння на Кубі, хоча відомості про організацію та вивезення ракет носять фрагментарний характер. Ідеї цієї монографії, розширені хронологічно та методологічно, лягли в основу ще однієї праці Путіліна, що торкається проблем Карибської кризи¹⁰.

Військово-політичному аспекту кризи присвячена колективна монографія під редакцією генерала армії О. Грибкова, написана на основі архівних матеріалів радянсько-американо-кубинських симпозиумів, в яких брали участь багато державних і військових діячів, дипломатів, політологів, істориків, розвідників, що мали безпосереднє відношення до кризи¹¹ (в основу даної праці лягли й більш ранні праці Грибкова¹²). В центрі уваги авторів лежить Кубинська революція, яку вони вважають основною причиною виникнення кризи. Значна увага також приділяється розробці та здійсненню операції «Анадир». Але головною особливістю книги є досить об'ємне зібрання спогадів учасників подій, зокрема тих, хто брав участь у написанні монографії¹³.

Надзвичайно великих успіхів у вивченні Карибської кризи досягли члени створеної у 1995 р. групи з вивчення Холодної війни Інституту загальної історії РАН, серед яких були такі відомі науковці, як

О. Чубар'ян, М. Наринський, Н. Єгорова, О. Філітов, В. Мальков, І. Гайдук. У своїх працях¹⁴, присвячених загалом Холодній війні, вони дають особливу оцінку Карибській кризі як квінтесенції американо-радянського протистояння.

Загалом, російська історіографія 90-х і, особливо, 2000-х років з історії Карибської кризи характеризується високою динамічністю розвитку, значною диверсифікацією досліджуваних її аспектів, залученням широкого кола джерел, у тому числі, іноземного походження, інтенсивним впровадженням нових підходів і розширенням методологічної бази дослідження¹⁵. Але, варто сказати, що в ній практично немає праць, в яких предметом дослідження була б політика саме західноєвропейських держав, спрямована на врегулювання Карибської кризи. Винятком є монографія Н. Корсакової¹⁶, у якій досліджується роль французької дипломатії у розв'язанні кризи. При цьому, особливе місце відводиться президенту Франції Ш. де Голлю, у руках якого була зосереджена вся зовнішня політика держави, його відносини з Дж. Кеннеді, М. Хрущовим, Г. Макмілланом, К. Аденауером. У роботі також аналізується роль інститутів влади у прийнятті зовнішньополітичних рішень, подається оцінка кризи центральним апаратом Міністерства закордонних справ, діяльності французьких дипломатичних місій у Москві, Вашингтоні та Гавані, очолюваних відповідно послами М. Дежаном, Е. Альфаном та К. дю Гардьє (кожному з цих аспектів відведено окремий розділ у книзі).

Дослідження проблем Холодної війни та Карибської кризи знайшло певне висвітлення і в українській історіографії. Тут варто відзначити наукову діяльність доктора історичних наук, завідувача кафедри гуманітарних наук Київського університету права НАН України, директора Центру політологічних, гуманітарних та прикладних досліджень Олександра Потехіна. До його наукових інтересів входить дослідження євроатлантичних процесів, військово-політичних союзів, американістики, атлантичної геополітичної стратегії. Зокрема, з'ясуванням механізмів трансатлантичної безпекової співпраці в рамках Організації Північноатлантичного альянсу присвячений один з розділів його, спільної з І. Тодоровим, монографії¹⁷.

Варто відзначити наукову діяльність фахівців з міжнародних відносин Манжолу В., Білоусова М., Гайдукова Л., Крушинського В.¹⁸

Певні аспекти нашої теми порушуються в монографії професора Київського Інституту міжнародних відносин С. Галаки¹⁹ в контексті політики щодо непоширення ядерної зброї, однією з причин невдачі якої на ранньому етапі вказувалася конфронтація між СРСР та США. Слід також відзначити фахівців із зовнішньої політики США: А. Дашкевича, В. Чумака, С. Юрченка, М. Рижкова²⁰. Значні досягнення в розвитку

української американістики належать українському вченому, академіку НАН України А. Шлепакову. Серед його чисельних праць, присвячених історії США та американо-українських зв'язків, в контексті нашої теми слід виділити роботу, в якій подається огляд американської історіографії післявоєнного періоду, особливо — першої половини 60-х рр.²¹ Проблемами європейської колективної безпеки займався відомий український учений Л. Лещенко²². Великий науковий інтерес становить праця знаного українського науковця і дипломата, посла в низці латиноамериканських країн (Аргентині, Парагваї, Чилі, Уругваї, Кубі, Домініканській республіці) В. Пашука, присвячена Кубинській революції та зовнішньополітичній діяльності Ф. Кастро²³.

Серед праць українських дослідників, присвячених безпосередньо Карибській кризі, можна назвати роботи К. Карікова, С. Карікова, Н. Пасічник²⁴.

Дослідження участі європейських союзників США у вирішенні Карибської кризи в американській історіографії є набагато ширшим, ніж в російській, оскільки важливість даних країн для США були надзвичайно великою. Але, разом з тим, слід зазначити, що США, як і СРСР, були одним із двох головних учасників конфлікту, тому більшість досліджень даної теми міститься, знову ж таки, в загальних працях про Холодну війну та Карибську кризу.

Розвиток американської історіографії з питань Холодної війни пройшов кілька етапів, у результаті чого сформувалися відповідні історіографічні школи. Перші оцінки Карибській кризі належать колишнім членам адміністрації Кеннеді: міністру оборони Р. Макнамарі, прес-секретарю президента П. Селінджеру, спеціальному помічнику президента А. Шлезінгеру, спеціальному раднику і спічрайтеру президента Т. Соренсену²⁵. Ці політичні діячі належать до представників так званої «ортодоксальної» школи. Її репрезентанти в односторонньому порядку звинувачують Радянський Союз в розв'язанні Карибської кризи, одностайно підтримують дії Джона Кеннеді, вважаючи, що він, на відміну від агресивно налаштованого Микити Хрущова, діяв в інтересах збереження миру, і що саме його прагматична і виважена політика відвернула загрозу ядерної війни. Таким чином, можна сказати, що, по суті, «ортодоксальний» напрям американської історіографії Карибської кризи був офіційною позицією американського уряду США.

Однак, вже наприкінці 1960-х рр. цей напрям втрачає панівні позиції в історичній думці США, зазнаючи серйозної критики від представників нової історіографічної школи — ревізіоністів. Вони поставили під сумнів безапеляційність тези про те, що Сполучені Штати були поборниками мирного розв'язання конфлікту в ім'я відвернення атомної загрози, а

СРСР був головним винуватцем виникнення кризи. Історики-ревізіоністи вважали, що США теж несли відповідальність за цей конфлікт, і що з їх боку було багато прорахунків²⁶. Разом з тим критикується політика президента Кеннеді, якого звинувачували, зокрема, в тому, що він використовував американо-радянський конфлікт як засіб підвищення своєї популярності всередині країни. Більше того, значна кількість істориків цієї школи звинувачувала США у виникненні кризи в односторонньому порядку²⁷.

Одним із найбільш відомих представників цієї школи є Дж. Гріффітс. В своїй основній праці, присвяченій Карибській кризі²⁸, він описує режим Ф. Кастро в Кубі, взаємовідносини Хрущова та Кеннеді, діяльність американських спецслужб, використовуючи критичний підхід, вказуючи на провину американської сторони в розв'язуванні кризи, прорахунки і помилки адміністрації Кеннеді. Інший представник цього напрямку — Д. Детцер — також вказує на низку невдач адміністрації Кеннеді в зовнішній політиці, причому як причину цих невдач зазначає поспішність та темпераментність його адміністрації (головний приклад цьому, на думку Детцера, провал операції в Затоці Свиней 1961 р.)²⁹. Американський історик-ревізіоніст Дж.Макшеррі в своїй праці, присвяченій ролі взаємовідносин Хрущова і Кеннеді в подоланні Карибської кризи³⁰, чи не першим з американських дослідників дає високу оцінку радянському лідеру, вказуючи на його успіхи та заслуги радянської дипломатії загалом у вирішенні кризи. Г. Пармет в своєму дослідженні³¹ здобутків та невдач адміністрації Кеннеді досить критично оцінює його зовнішню політику, зокрема під час Карибської кризи. Автор зазначає, що президент під час прийняття зовнішньополітичних рішень керувався, перш за все, особистими інтересами, розсіявши ореол Кеннеді як палкого поборника миру. Особливістю праці є те, що вона підкріплена значною кількістю інтерв'ю в рамках проекту «*Oral history*», що дає можливість детальнішого ознайомлення із особистими мотивами прийняття рішень політичними діячами, зокрема Дж. Кеннеді. Неможливо оминати й одного із засновників ревізіоністського напрямку Г. Алперовітца. Головним лейтмотивом його наукової творчості є концепція про те, що в перші два післявоєнних десятиліття зовнішня політика США ґрунтувалася на зловживанні своєю абсолютною перевагою в ядерних озброєннях над рештою держав, у тому числі — і над СРСР. Критикуючи атомну дипломатію демократичних адміністрацій Трумена, Кеннеді та Джонсона у своїй фундаментальній праці³², особливу увагу він приділяє, зокрема, можливості поразки США в Карибському конфлікті. На його думку, самовпевненість Сполучених Штатів, що ґрунтувалася на ядерній перевазі, могла мати катастрофічні наслідки. Ця самовпевненість лежала в основі аргументів представників

генералітету, що пропонували варіант масштабного вторгнення на Кубу (т. зв. «яструби»), які, втім, не знали про наявність на острові стратегічних ядерних боеголовок, здатних дати масовану відсіч американцям. За Алперовітцом, лише випадковість відвернула США від атомної війни.

Вже на початку 1970-х рр., як реакція на ревізійні підходи до вивчення Карибської кризи, формується так звана «постревізійністська» школа. Вона поєднала в собі особливості «ортодоксальної» та ревізійністської шкіл. Її представники покладали відповідальність за виникнення кризи на обидві сторони і намагалися максимально дотримуватися об'єктивності під час своїх досліджень³³. Засновником постревізійнізму традиційно вважається американський дослідник Джон Геддіс³⁴. Найбільш значними працями Дж. Геддіса, одного з найавторитетніших сучасних дослідників Холодної війни (якого, до речі, *New York Times* назвали «деканом істориків Холодної війни»), в яких він здійснював детальний аналіз Карибської кризи, є «Strategies of Containment» та «We Now Know»³⁵. Головною ідеєю першої книги є теза про те, що під час розробки плану дій проти радянських військ на Кубі Кеннеді керувався розробленою ще Дж. Кеннаном «доктриною стримування», використовуючи, зокрема, своїх європейських союзників як силу стримування радянського впливу в Євроатлантичному регіоні. Величезний науковий інтерес являє собою друга праця: мотиви прийняття найважливіших зовнішньополітичних рішень під час Карибської кризи радянським керівництвом досліджуються на основі величезного масиву розсекречених радянських документів.

Окрім Геддіса, серед головних постревізійністських істориків, котрі займалися проблемою Карибської кризи, можна виділити Дж. Блайта, Д. Велча, Р. Гартхоффа, М. Ганта, М. Бешлосса, Р. Рівза, М. Вайта, Г. Елісона. Їхні роботи³⁶ характеризуються всебічним неупередженим дослідженням різних аспектів кризи, включаючи її вплив на внутрішньополітичну ситуацію в СРСР і США та розвиток міжнародних відносин в Європі, Азії, Латинській Америці, залученням широкої джерельної бази, представленої архівними матеріалами як СРСР і США, так і Великої Британії, Франції, Італії, ФРН, НДР, Чехословаччини, Куби, Аргентини, Бразилії та низки інших країн. Трохи детальніше слід зупинитися на праці Грехема Елісона, політолога за фахом, яка є, скоріше, не історичним дослідженням, а студією з теорії міжнародних відносин. Ця робота, а особливо її перевидання 1999 р. спільно із Ф.Зеліковим, доповнена новими джерелами та методологічними підходами, є класичною працею з даної проблеми. В ній автор висвітлює кризу у взаємозв'язку зі світовою економікою та громадською думкою всередині країни, методи раціоналізації прийняття рішень, розглядає кризу з позиції економістів

(М. Фрідмен), політичних діячів (Р. Макнамара, Г. Кісінджер) та застосовуючи «теорію ігор» і «модель раціонального діяча». Важливість даної праці полягає в тому, що вона забезпечила майбутнім поколінням істориків потужну методологічну базу та можливість міждисциплінарного дослідження проблематики Карибської кризи.

На особливу увагу в контексті нашої теми заслуговують роботи американських істориків, котрі тісніше пов'язані з предметом даного дослідження. Перш за все, слід назвати дослідників, які займалися проблемою відносин Сполучених Штатів з голлістською Францією під час кризи. Керолайн Девідсон, молода співробітниця Йельського університету, зокрема, займається зовнішньою політикою США стосовно Франції, особливо в контексті взаємовідносин цих країн в рамках Північноатлантичного альянсу. Найголовнішим її досягненням на даний момент є написання розділу для фундаментальної колективної монографії «Globalizing de Gaulle» (про яку йтиметься далі), присвяченого відносинам Франції та США, особливо в період Берлінської та Карибської кризи³⁷. Також варто зазначити монографію Е. Махан³⁸, в котрій розглядаються відносини між Дж. Кеннеді та Ш. де Голлем в контексті політики безпеки в Західній Європі. Особливий акцент робиться, знову ж таки, на періоді ракетної кризи. Надзвичайно цікавою є робота американського історика Дж. Уорнера³⁹. Вона присвячена намаганням французького президента «вклинитися» в англо-американський трансатлантичний союз на початку 1960-х рр., створивши провідну групу всередині НАТО в складі трьох, а не двох країн. Ці прагнення де Голля поліпшити атлантичну співпрацю виявлялися, зокрема, в його повній підтримці адміністрації Кеннеді під час Карибської кризи.

Важливе місце в зовнішній політиці США серед їх європейських союзників займала Федеративна Республіка Німеччина. Найважливішими проблемами американо-західнонімецьких відносин під час Карибської кризи були питання ядерного переозброєння ФРН (політикою Аденауера щодо оволодіння ядерною зброєю займався, зокрема, Д. Лардж⁴⁰); розв'язання Берлінської кризи (в американській історіографії, до речі, прийнято вважати Берлінську та Карибську кризи як одну єдину кризу)⁴¹ та взаємовідносини ФРН з країнами комуністичного табору, особливо — НДР (в зв'язку з цим, слід відзначити працю У. Грея⁴² про політику Західної Німеччини щодо нейтралізації впливу НДР та її ізоляції (дипломатії, розвідки, зовнішньої торгівлі) в 1949–1969 рр., зокрема, під час Карибської кризи). Також слід зазначити загальні роботи, присвячені епосі та політичній діяльності західнонімецького канцлера К. Аденауера, найвідомішою серед яких є робота Р. Ірвінга⁴³.

Особливої уваги заслуговують американо-британські відносини. Велика Британія була головним стратегічним союзником для США (і є

ним зараз), тому їх стосунки називають «спеціальними відносинами» («special relationships»), або «ключовий трансатлантичний альянс» («the key trans-Atlantic alliance»). Британський прем'єр Гарольд Макміллан був головним закордонним радником Дж. Кеннеді: перед прийняттям важливих рішень американський президент практично завжди попередньо консультувався з Макмілланом. Класичною і найбільш фундаментальною працею щодо англо-американських відносин під час Карибської кризи є робота Л. Скотта⁴⁴.

Серед інших аспектів даної проблеми, потрібно відзначити механізми та конкретно-історичні умови здійснення трансатлантичної співпраці під час Карибської кризи як такої⁴⁵. Проблеми взаємин США зі своїми середземноморськими союзниками (особливо в контексті розміщення в них ракет «Юпітер», що вважається головною причиною розміщення радянських ракет на Кубі) в період 1957–1963 рр. висвітлюються в книзі⁴⁶ Ф. Неша. Цікаве дослідження західноєвропейської громадської думки стосовно основних учасників Карибської кризи належить М. Абраванел⁴⁷. Абраванел у своїй статті намагається дослідити суспільні настрої в країнах Європи під час кризи та зв'язувати позиції ЗМІ та пересічних громадян відносно сторін конфлікту. Необхідно також згадати працю австралійської дослідниці П. Вінанд, котру теж можна віднести до американської постревізіоністської історіографічної традиції, в якій вона досліджувала взаємини між США та західноєвропейськими державами наприкінці 50-х — початку 60-х рр., зокрема, під час Карибської кризи, на тлі європейських інтеграційних процесів⁴⁸.

Щодо європейської історіографії, то в ній значно ширше висвітлюється роль і місце американських союзників в розв'язанні кризи, оскільки Західна Європа була другорядним учасником кризи, тому західноєвропейським історикам є ближчим саме європейський чинник.

Досить об'ємною є німецька історіографія⁴⁹. Серед найвідоміших німецьких істориків, котрі займалися проблемою Холодної війни та Карибської кризи, слід назвати Е. Нольте, Б. Грьойнера, Ф. Грьойнера, А. Піока, К. Брахера, К. Мюнгера⁵⁰.

Щодо окремих аспектів даної проблематики, то варто відзначити німецького історика А.Хільгрубера⁵¹, який досліджує патерналізм США щодо своїх європейських союзників, зокрема намагання США втручатися у внутрішньополітичне життя західноєвропейських країн. Подібний напрям досліджень притаманний двом відомим науковцям — К. Швабе та Ю. Брюна, котрі вивчають американську зовнішню політику, зокрема, її вплив на європейські країни⁵². Вивченням антиамериканських настроїв серед населення та ЗМІ, зокрема під час Карибської кризи, займається К. Мюллер⁵³.

Також слід відзначити фундаментальну монографію одного з найавторитетніших німецьких істориків з проблем Холодної війни В. Лота⁵⁴. В ній він досліджує увесь комплекс проблем у взаємовідносинах між найбільшими західноєвропейськими державами. Особлива увага приділяється франко-німецьким відносинам під час Берлінської та Карибської кризи, ролі особистостей де Голля та Аденауера в цих подіях; визначає місце досить впливової італійської компартії у формуванні зовнішньої політики Італії у цей період; співвідношення європеїзму та атлантизму в зовнішній політиці європейських держав.

Першим серед французьких істориків, хто почав досліджувати політику європейських країн щодо розв'язання Карибської кризи, був М. Вайс. Його активна діяльність щодо вивчення цього питання розпочалася в жовтні 1992 р., коли у Парижі за ініціативи французького відділення Програми з ядерної історії з нагоди 30-річчя Карибської кризи було організовано міжнародний колоквиум. Вайс був автором статті «Франція та Карибська криза» в збірнику матеріалів колоквиуму, який, до речі, теж вийшов під його редакцією⁵⁵. Пізніше на основі цих матеріалів він видав окрему працю⁵⁶. У 1998 р. виходить його фундаментальне дослідження зовнішньої політики де Голля⁵⁷. При написанні цієї роботи він використав матеріали дипломатичної переписки французького зовнішньополітичного відомства, Національного архіву Франції, низку американських та німецьких архівів⁵⁸.

Мабуть, найбільш відомим після Вайса дослідником зовнішньої політики Франції за президентства де Голля є Ф. Бозо. В своїй праці⁵⁹, присвяченій післявоєнній зовнішній політиці Франції, він приділяє особливу увагу зовнішньополітичній діяльності де Голля, особливо акцентуючи увагу на проблемах відносин із США за його президентства, зокрема, під час Карибської кризи. Серед інших відомих французьких істориків, що досліджують це питання, слід назвати Марі-П'єра Рея, спеціаліста з СРСР, котрий досліджував східноєвропейську політику де Голля, зокрема, відносини з СРСР⁶⁰, та Ж. Сотоу, який вивчав роль Франції в розгортанні Холодної війни та зміни в її відносинах із іншими членами НАТО, які відбулися під час та після завершення Карибської кризи⁶¹.

Британська історіографія Карибської кризи характеризується значною кількістю праць, присвячених, перш за все, англо-американському стратегічному партнерству. Найважливішими з них є роботи Р. Льюїса, Х. Булла, Дж. Дамбрелла, К. Барлетта⁶². Серед інших питань даної проблематики, якими займалися британські вчені, можна виділити наступні: взаємовідносини між США та їх європейськими союзниками в рамках НАТО⁶³, економічні аспекти Карибської кризи та торгівлю під час кризи

між європейськими країнами Східного та Західного блоків⁶⁴; вплив США на інтеграцію західноєвропейських держав у військовій сфері⁶⁵; стратегія, планування та, особливо, пропаганда, здійснювана європейськими союзниками США через механізми НАТО⁶⁶; роль Британії в розв'язанні Берлінської кризи⁶⁷ (в Англії, як і в США, Берлінська криза вважається, разом з Карибською, складовою частиною однієї кризи).

У цілому, можна сказати, що дослідження переважної більшості проблем, пов'язаних із роллю і місцем європейських країн-союзників США в розв'язанні кризи, британські дослідники здійснюють в контексті англо-американського союзу.

Найавторитетнішим італійським істориком, котрий спеціалізується на проблемах Холодної війни та Карибської кризи є професор історії міжнародних відносин Римського університету Леопольдо Нуті. Він займався питаннями впливу США на внутрішньополітичне життя Італії⁶⁸, розміщення ракет «Юпітер» в Італії⁶⁹, впливу лівих політичних сил та рухів в Італії та США на зовнішню політику цих країн під час Карибської кризи⁷⁰, проблемами ядерної безпеки Італії в післявоєнний період, зокрема, під час Карибської кризи⁷¹ та багатьма іншими. Також, варто зазначити праці таких істориків, як Е. Мартеллі, Е. Ортона, Е. ді Нольфо, В. Іларі, А. Варсорі, С. Понс, котрі вивчали різні аспекти впливу Карибської кризи на Італію та політики італійського уряду щодо її розв'язання⁷².

Досить значний масив праць з даної проблематики належить норвезькій історіографії. Зацікавленість нею з боку норвезьких дослідників пояснюється тим, що Норвегія була ключовою країною для США в її системі оборони в Європі (американські військові бази в Норвегії знаходилися в безпосередній близькості від Ленінграда та Москви). Одразу ж треба згадати «класика» не тільки норвезької, а й світової постревізійоністської історіографії Холодної війни, професора університету Осло і Трьомсе Г. Лундестада та його фундаментальну працю «The United States and Western Europe Since 1945: From «Empire» by Invitation to Transatlantic Drift»⁷³, в якій він на основі великого комплексу джерел, розглянув процес формування трансатлантичного альянсу, роль європейських учасників НАТО, особливо Франції та ФРН, в подоланні Карибської кризи.

Також варто відзначити роботу норвезького історика В. Інгімундарсона⁷⁴, в якій він розглянув роль Ісландії у американській безпековій політиці в Західній Європі. Автор відзначає не тільки важливість Ісландії для США, а й значимість американських збройних сил для системи оборони країни, яка не мала (і не має зараз) власних збройних сил. Серед загальних праць з Холодної війни та, зокрема, Карибської кризи виді-

ляється монографія норвезьких істориків К. Кріксена та Ф. Калда⁷⁵. Треба зазначити й колективну монографію О. Рісте і А. Моланда⁷⁶, присвячену діяльності норвезької розвідки в 1945–1970 рр.

Проблематика Карибської кризи досліджувалася багатьма датськими істориками. Вони торкалися таких питань, як діяльність датських спецслужб⁷⁷, підводних човнів⁷⁸, системи ПВО⁷⁹ під час кризи. Політика датського прем'єра Й. Крага щодо вирішення Карибської кризи розглядається в праці Б. Ліндегаарда⁸⁰, присвяченій голові датського уряду в 1962–1968 рр. та 1971–1972 рр. Також, слід відзначити книгу Р. Маріагера та Р. Шмідт, в котрій проаналізовано основні наслідки Карибської кризи для Данії⁸¹. Але найважливішою у контексті нашої проблеми є монографія датського історика П. Віллауме⁸², в якій він розглядає, поміж іншого, взаємодію Данії з США та іншими членами НАТО щодо вирішення Карибської кризи.

Розглядаючи швейцарську історіографію, хотілося б відзначити дві фундаментальні колективні монографії⁸³, підготовлені цюріхськими вченими А. Венгером, К. Ньюенлістом та А. Лохер, і в створенні яких брали участь провідні фахівці з Холодної війни із США, Великої Британії, Франції, Німеччини, Італії, Данії та інших країн. У першій праці розглядається формування голлістської трансатлантичної зовнішньої політики, в другій — еволюція механізмів НАТО в період Холодної війни, зокрема, значна увага приділяється Карибській кризі.

Щодо історіографії країн Бенілюксу, то обов'язково треба зазначити роботу бельгійського історика В. Тозе, присвячену загальному комплексному аналізу Карибської кризи та впливові на її перебіг з боку європейських країн⁸⁴, та роботи нідерландських істориків: колективну монографію Г. Крабендама, К. ван Мінена та Дж. Скота-Сміта, в якій досліджуються американо-голландські відносини⁸⁵, та монографію Скотта-Сміта⁸⁶.

Таким чином, можна сказати, що радянська, російська та українська історіографії, котрі рясніють численними працями, присвяченими Карибській кризі, втім, практично не містять робіт, за винятком монографії Н. Корсакової, що торкалися би безпосередньо політики європейських союзників США щодо розв'язання Карибської кризи. В цьому аспекті інформативнішою є американська історіографія, однак питома частка праць саме з цієї тематики, проти загальних робіт з Карибської кризи, невелика. Головний акцент в ній робиться на англо-американських та франко-американських відносинах. Натомість, у західноєвропейській історіографії, особливо британській, французькій та німецькій, ця проблема досліджена набагато більше. Основні студії у Західній Європі

здійснювалися в контексті дослідження післявоєнної трансатлантичної оборонної стратегії.

¹ *Листов В., Жуков В.* Тайная война против революционной Кубы. — М., 1966. — 294 с.; *Висков С. И.* Американские историки и публицисты о «холодной войне» // Новая и новейшая история. 1967, № 6. — С. 34–46. В цій статті важливою в контексті даної теми є оцінка жовтневих подій американськими ортодоксальними істориками.

² История внешней политики СССР. 1917–1975 / Под ред. А.А. Громыко, Б.Н. Пономарева. — М., 1976. — 425 с.; *Його ж.* История дипломатии / Под ред. А.А. Громыко. Т. IV. М.: Международные отношения, 1975. — 376 с.; *Його ж.* Внешняя политика США: уроки и действительность. 60–70-е годы. — Москва: Международные отношения, 1978. — 312 с.; *Його ж.* Карибский кризис // Вопросы истории. — 1971. — № 7. — С. 135–144, № 8. — С. 121–129; *Його ж.* 1036 дней президента Кеннеди. — Москва: Политиздат, 1971. — 279 с.; *Иванян Э.А.* Белый дом. Президенты и политика. — М., 1979. — 383 с.

³ *Дмитриев Б.* США: политики, генералы, дипломаты. — М.: Правда, 1971. — 230 с.; *Куманев Г.А., Селезнев Г.К.* Американская политика новых рубежей в Латинской Америке. — Москва: Наука, 1972. — 200 с.; *Яковлев Н.Н.* Преступившие грань. — Москва: Международные отношения, 1970. — 352 с.

⁴ *Сергеев Ф.* Операция в заливе Кочинос (Как США готовили вооруженное вторжение на Кубу в 1961 г.) // Новая и новейшая история. — М., 1981. — № 4. — С. 129–142, № 5. — С. 116–135; *Його ж.* Тайная война против Кубы. — М., 1982. — 208 с.; *Владимиров В.* Куба в межамериканских отношениях. — М., 1983. — 304 с.; *Гриневич Э.А., Гвоздарев Б.И.* Вашингтон против Гаваны: Кубинская революция и империализм США. — М., 1982. — 216 с.

⁵ *Чугров С.* Политические рифы Карибского кризиса // Мировая экономика и международные отношения. — 1989. — № 5. — С. 19–32; *Кобыш В.* Уроки Карибского кризиса // Никита Сергеевич Хрущев: Материалы к биографии. — Москва: Политиздат, 1989. — С. 64–67; *Микоян С.* Война, которая не началась // Никита Сергеевич Хрущев: Материалы к биографии. — М., 1989. — С. 81–88; *Його ж.* Карибский кризис, каким он видится на расстоянии // Латинская Америка. — М., 1988, № 1; *Плешаков К.* Советский Союз и Соединенные Штаты, опыт взаимовосприятия // США — экономика, политика, идеология. — 1989. — № 9. — С. 27–36; *Яковлева Н.* «Вашингтон. Преступившие грань». М., 1989. — 367 с.

⁶ *Бысторва И.* Современная отечественная историография Холодной войны // Новый исторический вестник. № 10, 2004. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/sovremennaya-otechestvennaya-istoriografiya-holodnoy-voyny>

⁷ *Фурсенко А.* У края пропасти. Карибский кризис 1962 г. // Звезда, № 9. — М., 1989. — С. 108–131; *Його ж.* Кубинский ракутный кризис 1962 года // Новый взгляд на историю США: Американский ежегодник за 1992 г. — М., 1992. — С. 175–207; *Його ж.* Special channels and the settlement of the Cuban missile crisis // Карибский кризис 1962 года: Международная научная конференция «Карибский кризис 1962 г. в архивных документах России, США и Кубы: анализ, итоги, уроки». — М., 1994. — С. 33–35; *Його ж.* Карибский кризис 1962 г. Новые материалы // Новая и новейшая история. 1998, № 5. — С. 66–76.

⁸ Корсакова Н. Французская дипломатия и Кубинский кризис. — М., 2006. — 280 с., с. 6–7.

⁹ На краю пропасти (Карибский кризис 1962 года. Под ред. Б.Г. Путилина. — М., 1994.

¹⁰ Путилин Б.Г. Карибский кризис 1962 г. // Советская внешняя политика в годы «холодной войны» (1945–1985 гг.). Новое прочтение / Отв. ред. Л.Н. Нежинский. М., 1995.

¹¹ У края ядерной бездны (Из истории Карибского кризиса 1962 г. Факты, свидетельства, оценки...). Под ред. А. Грибкова. — М., 1998.

¹² Грибков А.И. Карибский кризис // ВИЖ. — М., 1992, № 10.

¹³ А. Косов. Место Карибского кризиса 1962 г. в советско-американских отношениях (по материалам российской историографии) // XXI век: актуальные проблемы исторической науки: Материалы международной научной конференции, посвященной 70-летию исторического факультета БГУ. — Минск, 2004. — С. 282–283, с. 282.

¹⁴ Збірка статей «Холодная война, 1945–1963. Историческая ретроспектива» (отв. Ред. Н. Егорова, А. Чубарьян). — М., 2003. — 640 с.; Егорова Н. Многосторонняя дипломатия в годы Холодной войны. Сборник статей. — М., 2008. — 190 с.; Филитов А. «Холодная война»: Историографические дискуссии на Западе. М.: Время, 1991. — 268 с. Дана монографія цінна тим, що в ній подається аналіз американської історіографії усіх трьох основних шкіл: ортодоксів, ревізійністів та пост ревізійністів; В. Мальков. Россия и США в XX веке: очерки истории межгосударственных отношений и дипломатии. — М., 2009. — 494 с.; Гайдук И.В. Холодная война: новые подходы, новые документы. — М., 1995. — 399 с.; Його ж. В лабиринтах холодной войны: СССР и США в ООН, 1945–1965 гг. — М., 2012. — 331 с.; Наринский М. История международных отношений. В 3 томах. Том 3. Ялтинско-Потсдамская система. — М., 2012, — 552 с.; Холодная война: новые подходы, новые документы. — М., 1995. — 399 с. (член редколлегии).

¹⁵ Роцупкин В. В двух шагах от ядерной катастрофы: неизвестные страницы Карибского кризиса // Латинская Америка. — М., 1993, № 12. — С. 50–56; Шепова Н.Я. Карибский кризис и холодная война // Кентавр. — М., 1995, № 1. — С. 3–8; Алексеева А. Карибский кризис. Как это было // Эхо планеты. — М., 2003, № 3. — С. 32–47; Зубок В., Печатнов В. Историография «холодной войны» в России: некоторые итоги десятилетия // Отечественная история. — М., 2003, № 4. — С. 12–24; Кременюк В. Россия — США: к новой конфронтации? // США — экономика, политика, идеология. — 1994. — № 10. — с. 18–29; Микоян С. Анатомия Карибского кризиса. — М.: Академия, 2006. — 480 с.; Путилин Б. Карибский кризис 1962 г. // Советская внешняя политика в годы «холодной войны» (1945–1985 гг.) — М., 2005. — С. 283–302; Хрущев С. Кубинский ракетный кризис. События почти вышли из-под контроля Кремля и Белого дома // Международная жизнь. — 2002. — № 5. — С. 57–79.

¹⁶ Корсакова Н. Французская дипломатия и Кубинский кризис. — М., 2006. — 280 с.

¹⁷ Потехін О., Тодоров І. Глобалізація безпеки. Навчальний посібник. Донецьк, 2011. — 246 с.

¹⁸ Манжолa В., Білоусов М.М., Гайдуков Л.Ф. Міжнародні відносини та зовнішня політика. (1945–70-ті роки). — К., 1999. — 560 с.; Крушинський В. Міжнародні відносини та світова політика (1945–1980). — К., 2007. — 192 с.

¹⁹ Галака С. Проблема нерозповсюдження ядерної зброї у міжнародних відносинах. — К., 2002. — 278 с.

²⁰ Дашкевич А. Еволюція системи доктринального забезпечення зовнішньої політики США повоєнного періоду. Дис. д-ра політ. наук. — К., 1998; Чумак В. Ядерна стратегія США: від перевернення до нерозповсюдження. — К., 1999. — 304 с.; Юрченко С. На

пути к мировому лидерству: геостратегия США. 1941–1963 гг. — Севастополь: Флот України, 2000. — 296 с.; Юрченко С. США и международные кризисы в биполярном мире (1940–1960-е годы). — Севастополь: Флот України, 2000. — 104 с.; Рижков М. Доктринальний вимір стратегій зовнішньої політики США: від стримування до глобальної демократизації. Дис. доктора політичних наук. — К., 2007. — 401 с.

²¹ Шлепаков А. Сучасна американська історіографія: дещо про напрями, методи, джерельну базу // Український історичний журнал. — К., 1965. — № 6. — С. 151.

²² Леценко Л. Європейська безпека: Проблеми і перспективи. — К., 1981. — 48 с.; Леценко Л., Манжоло В. Ядерное оружие Франции и вопросы европейской безопасности. — К., 1989. — 167 с.

²³ Пащук В. Куба: революция и внешняя политика. — К., 1989. — 315 с.

²⁴ Каріков К., Каріков С. Куба–США–СРСР: витоки кризи 1962 року // Харьковский институт социального прогресса. Сборник научных трудов. — 1999. — Вып. 4. — С. 39–47; Пасічник Н. Адміністрація Дж.Ф. Кеннеді і Кубинська ракетна криза 1962 р. Дис. канд. іст. наук. — К., 2006. — 222 с.

²⁵ McNamara R. The Essence of Security: Reflections in Office. — New York, 1968. — 176 p.; Salinger P. With Kennedy. — London: Jonathan Cape, 1967. — XV, 391 p.; Schlesinger A. A Thousand Days. John F. Kennedy in the White House. — Boston, 1965. — 1087 p.; Sorensen T. Kennedy. — New York, 1965. — 783 p.

²⁶ Филитов А. «Холодная война»: Историографические дискуссии на Западе. М.: Время, 1991. — 268 с., с. 42.

²⁷ J. Thompson. The Cuban missile crisis in Context // River academic journal. Vol. 6, № 1 spring 2010. Режим доступу: <http://www.rivier.edu/journal/ROAJ-Spring-2010/J389-Thompson.pdf>

²⁸ Griffiths J. The Cuban Missile Crisis. — Hove: Wayland, 1986. — 78 p.

²⁹ Detzer D. The brink: Cuban Missile Crisis, 1962. — New York, 1979. — 299 p.

³⁰ McSherry J. Khrushchev and Kennedy in Retrospect. — Palo Alto, 1971. — 233 p.

³¹ Parmet H. JFK. The Presidency of John F. Kennedy. — Harmondsworth, 1984. — 407 p.

³² G. Alperovitz. Cold War Essays. — New York, 1970. — 150 p.

³³ I. Gwinn. Towards a critical historiography of orthodox-revisionist debates on the origins of the cold war: between disciplinary power and U.S. national identity. — Birmingham, 2009. — 82 p., p. 51.

³⁴ Gaddis J. The United States and the Origins of the Cold War, 1941–1947. — New York, 1972. — 396 p.

³⁵ Gaddis J. Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy. New York, 1982. — 432 p.; Його ж. We Now Know. Rethinking Cold War History. — New York, 1997. — 425 p.

³⁶ Blight J., Welch D. On the Brink. Americans and Soviets Reexamine the Cuban Missile Crisis. — New York, 1989. — 400 p.; Garthoff R. Reflections on the Cuban Missile Crisis. — Washington, 1989. — 236 p.; Hunt M. Crisis in U.S. Foreign Policy. — New Haven, 1996. — 447 p.; Beschloss M. The Crisis Years. Kennedy and Khrushchev 1960–1963. — New York, 1991. — 816 p.; Reeves R. President Kennedy: Profile of Power. — London, 1994. — 798 p.; White M. The Cuban Missile Crisis. — London, 1996. — 291 p.; Allison G. Essence of Decision. Explaining the Cuban missile crisis. — Boston: Little, Brown and Company, 1971. — XII, 338 p.

³⁷ Globalizing de Gaulle: International Perspectives on French Foreign Policies, 1958–1969. Edited by C. Nuenlist, A. Locher and G. Martin. — Plymouth, 2010. — 326p., с. 111–135. Назва розділу: «Dealing with de Gaulle: The United States and France».

³⁸ E. Mahan. Kennedy, de Gaulle and Western Europe. — New York, 2002. — 229 p.

³⁹ G. Warner. «De Gaulle and the Anglo-American 'Special Relationship' 1958–1966: Perceptions and Realities Режим доступу: <http://www.andreversailleediteur.com/upload/files/warnerdegaulleandtheangloamerican.pdf>

⁴⁰ D. Large. Germans to the Front: West German Rearmament in the Adenauer Era. — The University of North Carolina Press, 1995. — 341 p.

⁴¹ K. Newman. Macmillan, Khrushchev and the Berlin Crisis, 1958–1960. — Routledge, 2010. — 256 p.

⁴² W. Gray. Germany's Cold War. The Global Campaign to Isolate East Germany, 1949–1969. — Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 2000. — 368 p.

⁴³ Ronald Irving. Adenauer. — Ann Arbor, 2002 — 242 p.

⁴⁴ L. Scott. Macmillan, Kennedy and the Cuban Missile Crisis: Political, Military, and Intelligence Aspects. Contemporary history in context series. — New York: St. Martin's Press, 1999. — 251 p.

⁴⁵ M. Trachtenberg. A Constructed Peace: The Making of the European Settlement, 1945–1963. — Princeton: Princeton University Press, 1999. — 448 p.; J. Giauque. Grand Designs and Visions of Unity: The Atlantic Powers and the Reorganization of Western Europe, 1955–1960. — The University of North Carolina Press, 2001. — 344 p.; E. Sherwood. Allies in Crisis: Meeting Global Challenges to Western Security. — 1990, New Haven. — 245 p.

⁴⁶ P. Nash. The Other Missiles of October: Eisenhower, Kennedy and the Jupiters 1957–1963. — Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1997. — 231 p.

⁴⁷ M. Abravanel. European public opinion and the Cuban missile crisis // International interactions. — Gordon and Breach science publishers, 1976. — p. 107–112.

⁴⁸ P. Winand, Eisenhower, Kennedy and the United States of Europe. — Houndsmill, 1993. — 432 p.

⁴⁹ До 1990 р. розглядається західнонімецька історіографія

⁵⁰ E. Nolte. Deutschland und der Kalte Krieg. — München, 1974. — 765 s.; B. Greiner. Die Kuba-Krise. Die Welt an der Schwelle zum Atomkrieg. — München, 2010. — 128 s.; Його ж. Kuba-Krise. Analyse, Dokumente, Zeitzeugen. — Nördlingen, 1988. — 436 s.; F. Greiner. Die Kuba-Krise 1962: Höhe- und Wendepunkt in der Geschichte des Kalten Krieges. — München, 2009. — 22 s.; A. Piok. Kennedys Kuba-Krise: Planung, Irrtum und Glück am Rande des Atomkrieges 1960–1962. — Marburg, 2003. — 181 s.; C. Münger. Kennedy, die Berliner Mauer und die Kubakrise: Die westliche Allianz in der Zerreißprobe, 1961–63. — Paderborn, Germany: Schöningh, 2003. — 404 s.

⁵¹ A. Hillgruber. Europa in der Weltpolitik der Nachkriegszeit 1945–1963. — München, 1981. — 188 s.

⁵² K. Schwabe. Weltmacht und Weltordnung. Amerikanische Außenpolitik von 1898 bis zur Gegenwart. Eine Jahrhundertgeschichte. — Paderborn, 2006. — 560 s.; J. Bruhn. Schlachtfeld Europa, oder, Amerikas letztes Gefecht: Gewalt und Wirtschafts imperialismus in der US-Außenpolitik seit 1840. — Berlin, 1983. — 224 s.

⁵³ C. Muller. West Germans Against The West: Anti-Americanism in Media and Public Opinion in the Federal Republic of Germany, 1949–68. — London, 2010 — 272 p.

⁵⁴ W. Loth. Europe, Cold War and Coexistence, 1955–1965. — Routledge. — 2004. — 320 p.

⁵⁵ L'Europa et la crise de Cuba // Sous la direction de M. Vaisse. — Paris, 1993.

⁵⁶ M. Vaisse. La France et la Crise de Cuba. Histoire, économie et société. — Paris, 1994.

⁵⁷ M. Vaisse. La grandeur: Politique étrangère du général de Gaulle, 1958–69. — Paris, 1998. — 668 p.

⁵⁸ Корсакова Н. Французская дипломатия и Кубинский кризис. — М., 2006. — 280 с., с. 11–12.

⁵⁹ Bozo F. La politique étrangère de la France depuis 1945 — Paris, 1997. — 122 p.

⁶⁰ *M.P. Rey*. De Gaulle, French Diplomacy and Franco-Soviet Relations as Seen from Moscow. — розділ в книзі «Globalizing de Gaulle: International Perspectives on French Foreign Policies, 1958–1969». Edited by C. Nuenlist, A. Locher and G. Martin. — Plymouth, 2010. — 326p., с. 25–43.

⁶¹ *G. Soutou*. France and the Cold War, 1944–63. — Diplomacy and Statecraft, Dec. 2001.

⁶² *R. Louis and H. Bull*. The «Special Relationship»: Anglo-American Relations since 1945. — Oxford, Clarendon Press, 1986. — 428 p.; *J. Dumbrell*. A Special Relationship: Anglo-American Relations in the Cold War and After. — Houndmills, Macmillan, 2001. — 258 p.; *C. Bartlett*. The Special Relationship: A Political History of Anglo-American Relations Since 1945 (Postwar World). — London, 1992. — 224 p.

⁶³ *A. Priest*. Kennedy, Johnson and NATO: Britain, America and the Dynamics of Alliance. — London, 2007. — 240 p.

⁶⁴ *I. Jackson*. The Economic Cold War: America, Britain and East-West Trade, 1948–1963. — Palgrave Macmillan, 2001. — 251 p.

⁶⁵ *K. Burke and M. Stokes*. The United States and the European Alliance since 1945. — Oxford, Berg, 1999. — 246 p.

⁶⁶ *M. Smith*. NATO Enlargement During the Cold War: Strategy and System in the Western Alliance. — Basingstoke, Palgrave, 2000. — 218 p.

⁶⁷ *John P.S. Gearson*, Harold Macmillan and the Berlin Wall Crisis 1958–62: The Limits of Interest and Force. — Basingstoke: Macmillan, 1998. — 296 p.; *Його ж.* The Berlin Wall Crisis: Perspectives on Cold War Alliances (with Kori Schake). — London, 2006. — 256 p.

⁶⁸ *L. Nuti* Gli Stati Uniti e l'apertura a sinistra, 1953–1963. Importanza e limiti della presenza americana in Italia. — Roma-Bari: Laterza, 1999. — 234 p.

⁶⁹ *Його ж.* L'Italie et le missiles Jupiter, in Maurice Vaisse (ed.), L'Europe et la Crise de Cuba. — Paris: Armand Colin, 1993, pp. 123–157.

⁷⁰ *Його ж.* The United States, Italy and the Opening to the Left, 1953–1963 // Journal of Cold War Studies, vol. 4, no. 3 (Summer 2002), pp. 36–55.

⁷¹ *Його ж.* La sfida nucleare. La politica estera italiana e le armi atomiche, 1945–1991. — Bologna, 2007. — 217 p.

⁷² *E. Martelli*. L'altro atlantismo. Fanfani e la politica estera italiana, 1958–1963. — Milano: Guerini e Associati, 2008. — 478 p.; *E. Ortona*. Anni d'America. — Bologna: Societ' Editrice Il Mulino, 1984–89, vol. III. — 464 p.; *E. di Nolfo*. L'Italie et la crise de Cuba en 1962, in Maurice Vaisse (ed.), L'Europe et la Crise de Cuba (Paris: Armand Colin, 1993), pp. 123–157; *A. Varsori* L'Italia fra Alleanza Atlantica e CED (1949–1954), in «Storia delle relazioni internazionali», IV, 1988, № 1, pp. 125–165. В контексті нашої проблеми стаття важлива тим, що в ній йдеться про формування атлантичної зовнішньої політики Італії.

⁷³ *G. Lundestad*. The United States and Western Europe Since 1945: From «Empire» by Invitation to Transatlantic Drift. — Oxford, 2003. — 332 p.

⁷⁴ *Valur Ingimundarson* The Struggle for Western Integration: Iceland, the United States, and NATO During the First Cold War. — Institut for forsvarsstudier, 1999. — 91 p.

⁷⁵ *K. Kriksen and H. Pharo*. Kald krig og internasjonalisering 1949–1965. Norsk utenrikspolitikk historie. — Oslo, 1997. — 505 s.

⁷⁶ *O. Riste, A. Moland*. «Strengt hemmelig» — Norsk etterretningsteneste 1945–1970 (Oslo, 1997). For the English version of this, see Olav Riste, The Norwegian Intelligence Service, 1945–1970. — London, 1999. — 412 p.

⁷⁷ *B. Ramsing*. Den Hemmelige Tjeneste. — København, 1980. — 183 s.

⁷⁸ *S. Nørby*. — Danske ubåde 1909–2004. — København, 2005. — 255s.

⁷⁹ *H. Schrøder*. Det sku' være saa godt: Danmarks Luftforsvar under Den Kolde Krig. — København, 2002. — 196 s.

⁸⁰ B. Lidegaard. Jens Otto Krag, 1962–1978. — Copenhagen: Gyldendal, 2002. — 838 p.

⁸¹ R. Mariager, Regin Schmidt. Nye fronter i Den kolde krig. — København, 2010. — 352 s.

⁸² P. Villaume. Denmark and NATO Through 50 Years, in Danish Foreign Policy. — Copenhagen, 1999. — 264 p.

⁸³ Globalizing de Gaulle: International Perspectives on French Foreign Policies, 1958–1969. — Plymouth, 2010. — 326 p.; Transforming NATO in the Cold War: Challenges beyond Deterrence in the 1960-s. — London, 2004. — 224 p.

⁸⁴ V. Touze. Missiles et décisions: Castro, Kennedy et Khrouchtchev et la crise de Cuba d'octobre 1962. — Bruxelles, 2012. — 719 s.

⁸⁵ H. Krabbendam, C. van Minnen, G. Scott-Smith. Four Centuries of Dutch-American Relations: 1609–2009. — Suny press, 2009. — 1190 p.

⁸⁶ G. Scott-Smith. Atlantic, Euratlantic, or Europe-America? The Atlantic Community and the European Idea from Kennedy to Nixon. — Soleb, Parijs, 2009. — 588 p.

В статье анализируется освещение политики европейских стран-союзников США по урегулированию Карибского кризиса в отечественной, советской, современной российской, западноевропейской и американской историографии. Определяются основные этапы становления, круг исследуемых проблем и степень научной разработки данной темы в историографии указанных стран.

Ключевые слова: *Карибский кризис, историография, Кеннеди, Хрущев, США, СССР, европейские союзники, источники, архив.*

The article analyzes the coverage of U.S.A. European allies' policy regarding the settlement of the Caribbean crisis in native, Soviet, modern Russian, Western European and American historiography. It identifies the main stages of formation, the range of issues under investigation and the extent of the theme's scientific development in the historiography of these countries.

Key words: *Caribbean crisis, historiography, Kennedy, Khrushchev, the United States, the Soviet Union, the European allies, sources, an archive.*